

Mariusz Konieczny

"Podstawowe pojęcia socjologii religii w eksplikacji Księdza Janusza Mariańskiego", Lublin 2013 : [recenzja]

Studia Płockie 42, 295-299

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Podstawowe pojęcia socjologii religii w eksplikacji Księdza Janusza Mariańskiego, Lublin 2013, ss 323.

W latach 70 tych XX wieku, większość socjologów zwłaszcza z kręgu Europy zachodniej, skłaniała się do stwierdzenia, że wraz z postępującą globalizacją wszelkich sfer społecznego życia, nieuchronnym, wkraczającym w nie procesem jest sekularyzacja. Ideologowie tego procesu, dostrzegali w nim konieczny postęp ludzkości wchodzącej na drogę prawdziwej wolności. Punktem dojścia tych procesów miała być całkowicie zsekularyzowana cywilizacja, indyferentna i neutralna wobec wszelkich treści religijnych w życiu społecznym. Teorie sekularyzacyjne prognozowały coraz większy rozdział między religią a społeczeństwem, zmierzający do zlikwidowania wpływu religii na życie publiczne, ograniczając je jedynie do życia prywatnego, do indywidualnej osoby. Punktem znaczącym w rozwijaniu koncepcji religijności stała się teoria *Invisible Religion* stworzona przez Thomasa Luckmanna ograniczająca religijność człowieka, chociaż pod pewnymi zastrzeżeniami, do sfery prywatnej. Twierdzenia wypowiedziane 30 lat temu, w kontekście współczesnych danych empirycznych, nie są już tak jednoznaczne. Niektórzy socjologowie dostrzegając pewne procesy desekularyzacyjne, mówią wręcz o deprivatyzacji religii, uznając ją za element publiczny.

Problemy związane z sekularyzacją i procesami desekularyzacyjnymi nie są obce także społeczeństwu polskiemu. Zachodzące w nim zmiany społeczno – polityczno – kulturowe, a także ekonomiczna sytuacja globalizującego się świata nie pozostają bez wpływu na życie religijne i moralne młodego pokolenia Polaków. Zmiany dokonujące się w sferze religijno – moralnej są fragmentem szerszych transformacji społecznych. W Polsce od dawna prowadzone są badania, których przedmiotem był stosunek ludzi do wiary i religii. Socjologowie koncentrują się głównie na problemach: zależności między religijnością a strukturą społeczną oraz przemianach religijnych współczesnego świata. Zaanalizowane procesy przemian religijności, ogólnie można określić jako przechodzenie od pełnej identyfikacji z Kościołem przez religijność selektywną, dyfuzyjną do zupełnego zaniku praktyk religijnych, czasami do niewiary. Przemiany te posiadają charakter dwutorowy. Na jednym biegunie można zauważyć zachodzące procesy sekularyzacyjne, na drugim zaś odradzanie się religijności indywidualnej opartej na tradycji ewangelicznej oraz formach religijności pozadoktrynalnych. Dostrzegalna jest także zmiana charakteru religijności, mianowicie odchodzenie od reli-

gijności integralnej i kościelnej do religijności selektywnej, przeorientowanie motywów postaw religijnych oraz stosunku do etyki i moralności katolickiej.

Obserwując dokonujące się zmiany społeczne w odniesieniu do wyboru religii i jej wyrażania w konkretnych sferach społecznych, niezbędnym jest dogłębna analiza i poznanie procesów transformacyjnych. Publikacja opracowana przez Marka Marczewskiego, ukazująca wyniki działalności naukowej Janusza Mariańskiego, zmierza do tego, aby współczesny człowiek nie tylko poznał pojęcia socjologiczne, lecz samookreślił się w kontekście problemów: pluralizacji, sekularyzacji, globalizacji, nowych ruchów religijnych, rewitalizacji tradycyjnych formacji religii światowych, odkościelnienia, indywidualizacji i desekularyzacji. Struktura publikacji została ułożona w taki sposób, by na bazie rozreklamowanej sekularyzacji, ukazać poszukiwania człowieka, w celu zaspokojenia wewnętrznych potrzeb religijnych, a także niebezpieczeństwa przyjętych błędnych wyborów aksjologicznych.

Janusz Mariański dostrzega w warunkach nasilającej się indywidualizacji w społeczeństwie, istnienie spontanicznego, oddolnego nacisku na Kościół, aby konkretnej jednostce pozostawić decyzję określenia znaczenia religijności w życiu i sposobie jej przeżywania. Widoczna jest także zmiana jej charakteru, polegająca na odchodzeniu od religijności integralnej i kościelnej do selektywnej. Wyniki współczesnych analiz wskazują dominację postaw niepełnych, niespójnych, wyznaczonych przez zaniedbanie praktyk religijnych, swobodną interpretację doktryny moralnej i brak aktywności poznawczych związanych z pogłębieniem wiedzy religijnej.

Analizując współczesne przejawy religijności, jej różnorodne kształty społeczne i formy Janusz Mariański ukazuje konkretne przejawy nurtów desekularyzacyjnych. Pierwszym z nich jest obserwowane przejście od kościelnej do pozakościelnej religijności. Utrata znaczenia wpływu zinstytucjonalizowanego Kościoła na życie społeczno-polityczne wpłynęła na przeorientowanie religijności jego członków. Stosując socjologiczną terminologię, proces ten nazywa fragmentyzacją. W przypadku jednostki prowadzi ona do indywidualizacji religijności. Religijność kościelna będąca rezultatem zorientowanych instytucjonalnie procesów środowiska rodzinnego i utrwalona katechezą, uczestnictwem w liturgii, katechizacją dorosłych, przestaje być rzeczywistością atrakcyjną dla współczesnego człowieka. Staje się, w przypadku krajów Europy Zachodniej, sprawą mniejszości. Kościół stracił monopol przekazywania prawd odnoszących się do sensu i celu życia i nie ma już wewnętrznej siły całościowo oddziaływać na społeczeństwo. Pluralizacja życia kościelnego, pociągająca za sobą poznawczą i normatywną niepewność, spowodowała poważny kryzys wiarygodności religii zinstytucjonalizowanej. Wierni, pragną określać swoje formy zaangażowania religijnego oraz intensywności wiary we własnym zakresie, przyczyniając się tym samym do powstania swoistej nowej religijności, kształtującej się poza wspólnotami Kościołów. W swych założeniach odbiega ona mniej lub bardziej znacząco

od tej, która jest propagowana i oczekiwana przez Kościoły. Religijność pokaźniejsza często posiada charakter synkretyczny. Wierzący może z wiary, złożonej z elementów zaczerpniętych z wielu religii, wybierać to, co aktualnie jest mu potrzebne, albo co mu się podoba. Jednakże Mariański zauważa, że owa nowoczesność burząc tradycyjne systemy wierzeń, nie wyparła wiary.

Jako kolejny przejaw desekularyzacji wskazuje na indywidualizację, jako wiodącą tendencję przemian religijności. Proces ten ściśle związany jest z uwolnieniem się jednostek z historycznie ustalonych form społecznych i tradycyjnych więzi społecznych, prowadzących do destrukuryzacji społeczeństwa. Obserwowana indywidualizacja życia przedstawiona została za Ulrichem Beckem w podwójnym znaczeniu, jako uwalnianie się ze środowiska pochodzenia oraz jako społecznie istniejący przymus przypisywania sobie skutków własnego działania. Tak rozumiane i postrzegane zjawiska w konsekwencji prowadzą do samookreślenia się jednostki. Jednakże owo samookreślenie nie prowadzi do całkowitego wyzwolenia się ze społeczeństwa, przeciwnie muszą zaistnieć pewne zmiany społeczne, pewna pluralizacja społeczeństwa, aby procesy indywidualizacyjne mogły się kształtować. Na bazie tego stwierdzenia Janusz Mariański podkreśla, że indywidualizacja nie jest tożsama z egoizmem, bądź skrajnym indywidualizmem prowadzącym do rozpadu społeczeństw. Jednostki będą poszukiwać nowych więzi w których znajdą oparcie i bezpieczeństwo. W warunkach indywidualizacji przekonań zmieniają się także sposoby wyrażania religijności. Oznacza to, że jednostki nie odczuwają zniewolenia obowiązującym jednym modelem religijności. W sprawach religijnych człowiek może wybierać spośród wielu możliwości, co w konsekwencji prowadzi do indywidualnego doświadczenia religijnego i indywidualnie określonej religijności. Proces ten oznacza zerwanie z organizacją konwencjonalnych form przynależności religijnej, szczególnie z tradycyjnymi formami zaangażowania życie parafii.

Płaszczyzną do podjęcia przez Janusza Mariańskiego zagadnień związanych ze zmieniającymi się formami religijności są procesy globalizacyjne, których jesteśmy naocznymi świadkami. Proces jednoczenia się ludzi i struktur w wymiarach globalnych jest w wielu dziedzinach czymś pozytywnym, a nawet rzeczywistością nieuniknioną. Nowe wyzwania, ale też i nowe możliwości człowieka, niosą ze sobą określone konsekwencje, których wynikiem są konkretne, analizowane przez socjologów przemiany religijne. Współczesna rzeczywistość religijna nie może być rozważana jedynie w odniesieniach lokalnych bądź narodowych, konieczny staje się aktualny kontekst globalny. Dlatego też religia dostrzegając współczesne swoje zadania wobec szerszego spektrum, może stać się siłą destabilizującą lub proaktywną, przyczyniającą się do rozwoju i ochrony świata przed negatywnymi skutkami. Nie jest prawdą, zdaniem Mariańskiego, że globalizacja współczesnego świata musi pociągać za sobą zjawisko sekularyzacji. W rozwijających się społeczeństwach, wbrew zapowiedzi skrajnych kierunków laickich, re-

ligia i inspirowane przez nią wartości uniwersalne nadal są aktualne i poszukiwane. Zwłaszcza Kościół Katolicki stał się ważną instytucją moralną o globalnym zasięgu, wypracowując swoistą strategię walki o godność człowieka oraz relacje międzyludzkie oparte na prawdzie i miłości. Dokonujące się przemiany społeczno-kulturowe domagają się właściwej reakcji, która zawsze winna wypływać z refleksji nad prawdą o człowieku i z szacunku dla wszystkich wartości moralnych wpisanych w jego naturę.

Publikacja opracowana przez Marka Marczewskiego, chociaż w tytule sugeruje dzieło leksykograficzne, faktycznie jest analizą współczesnego, nacechowanego modernizacją świata dotkniętego procesami sekularyzacji i deselularyzacji i staje się kolejnym głosem w obronie i podtrzymaniu tendencji religijnych. Jest swoistą diagnozą, która niekoniecznie zgodna jest z przewidywaniami wielu także współczesnych socjologów, wskazujących nieuchronność narastającej sekularyzacji. Autor stawianych tez, własne poglądy wyprowadza ze swoich doświadczeń, analizy danych empirycznych oraz konfrontuje je z poglądami współczesnych socjologów, zwolenników sekularyzacji oraz jej krytyków. Kwestionując linearny model procesów sekularyzacyjnych oraz tezę o zaniku instytucjonalnej religii, podkreśla wartości uniwersalne prezentowane przez Kościół, które nie pozwalają traktować go jako przeżytek, relikwitu przeszłości. Ukazując je, w kontekście zaobserwowanych desekularyzacyjnych zjawisk, pokazuje drogi wyjścia z kryzysu ogarniającego kraje Europy Zachodniej i w perspektywie globalizującego się świata także i Polski. Niniejsza książka, jako synteza całego naukowego dorobku Janusza Mariańskiego, staje się dopowiedzeniem i rozwojem przemyśleń odnoszących się do zagadnień podnoszonych przez socjologię religii oraz kwestii podejmowanych przez człowieka poszukującego swego miejsca w Kościele i modernizującym się świecie.

Recenzowana publikacja posiada walor zarówno teoretyczny, jako studium socjologiczne dokonujących się procesów sekularyzacyjnych i desekularyzacyjnych, ale także praktyczny, wskazując ludziom odpowiedzialnym za żywotność Kościoła konkretne pola ich oddziaływania i apostolskiego zaangażowania. Niewątpliwym walorem książki jest dotarcie do wielu publikacji ukazujących współczesne procesy dotyczące społeczeństwa oraz dogłębna ich analiza, co sprawia, że czytelnik jest w stanie świadomie uczestniczyć w nie tyle w intelektualnej co egzystencjalnej dyskusji, dokonującej się na płaszczyźnie własnych wyborów religijności. Ze względu na aktualność podejmowanych zagadnień i osadzenie ich w globalizującym się świecie książka opracowana przez Marka Marczewskiego jest nieocenionym źródłem wiedzy dla znawców problemu, jak także dla ludzi poszukujących odpowiedzi na temat religijności, jej potrzeby w perspektywie modernizującego się świata oraz dla poszukujących znaczenia ściśle socjologicznych twierdzeń.

Niewątpliwym walorem publikacji jest układ ukazujących tez socjologicznych, ukazujący szerszy kontekst oparty na badaniach współczesnych

socjologów, szczegółowe określenie zagadnienia oraz konstruktywną krytykę stawianych przez nich twierdzeń. Cenną inicjatywą osoby przygotowującej publikację, jest zamieszczenie oddzielnego słownika, który w encyklopedyczny sposób przedstawia występujące w książce zagadnienia, a także szczegółowej bibliografii, służącej do dalszych badań dla osób zainteresowanych omawianymi przez Janusza Mariańskiego zagadnieniami socjologii religii. Trafiające do rąk czytelników opracowanie jest ważnym na polskim rynku wydawniczym dziełem służącym do zgłębienia wiedzy socjologicznej, przyswojenia jej poszczególnych zagadnień oraz drogowskazem do dalszych poszukiwań w określeniu miejsca religii i religijności w świecie stworzonym przez każdego z nas.

Ks. Mariusz Konieczny